

СЕКЦІЯ 11 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12: 342.7:172.3

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Несправа М.В., к. філос. н.,
доцент кафедри соціальних наук
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена проблемам правового регулювання взаємовідносин державної влади і Церкви. Виділено два основні напрями розвитку цих відносин: східнохристиянський і західнохристиянський. У першому напрямі представлені такі моделі, як соборна, етатистська й тоталітарно-атеїстична. У другому напрямі – модель теократичного універсалізму та як контраверсії до неї антиклерикальна й секулярна моделі. Проаналізовано наявну в Україні законодавчу базу, яка покликана забезпечувати свободу віросповідання, розкрито причини пробуксовки деяких її положень. Автор робить висновок, що в Україні найбільшу ефективність взаємодії між державною владою та релігією здатна забезпечити модель, яка б поєднувала традиційну православну соборність за змістом і західну секулярність за формою.

Ключові слова: *правове регулювання відносин між державою і Церквою, секуляризм, свобода віросповідання, соборність.*

Статья посвящена проблемам правового регулирования взаимоотношений государственной власти и Церкви. Выделены два основных направления развития этих отношений: восточнохристианское и западнохристианское. В первом направлении представлены такие модели, как соборная, этатистская и тоталитарно-атеистическая. Во втором направлении – модель теократического универсализма и как контраверсии к ней антиклерикальная и секулярная модели. Проанализирована имеющаяся в Украине законодательная база, которая призвана обеспечивать свободу вероисповедания, раскрыты причины пробуксовки некоторых ее положений. Автор делает вывод, что в Украине наибольшую эффективность взаимодействия между государственной властью и религией способна обеспечить модель, которая сочетала бы традиционную православную соборность по содержанию и западную секулярность по форме.

Ключевые слова: *правовое регулирование отношений между государством и Церковью, секуляризм, свобода вероисповедания, соборность.*

Nesprava M.V. THE MODELS OF STATE AND CHURCH INTERACTION: PROBLEMS OF LEGAL ADJUSTMENT

The article deals with the law regulation of the relationship between state power and Church. There are two main directions of their development: the Eastern Christian and Western Christian. Such models as conciliaristic, etatistic and totalitarian-atheistic are presented in the first direction. A model of theocratic universalism and, as a controversy to it, anticlerical and secular models are developed in the second direction. The analysis of corrent legislative framework aimed to ensure the freedom of religion in Ukraine discovers some causes of it's slippage. The author argues that model that would combine traditional Orthodox conciliarity in content, and Western secularism in form will be the most effective to provide interaction between state power and religion in Ukraine.

Key words: *legal regulation of relations between the state and Church, secularism, freedom of religion, conciliarity.*

Постановка проблеми. Держава є основою політичної системи та регулює суспільні відносини інструментами права. У свою чергу, віра, формуючи відповідний світогляд, впливає на стосунки в соціумі за допомогою релігійної моралі. Тому відносини між державними та релігійними інститутами постають як стрижневі в соціальній структурі й значною мірою визначають характер політичного режиму. У процесі розбудови незалежної суверенної держави Україна зіткнулася з проблемою формування власної моделі взаємовідносин між державою і релігією. Ця проблема обумовлена необхідністю напрацювання найефективнішого варіанта поєднання

досвіду демократичних правових держав із особливостями національної релігійної системи, яка сповнена численними внутрішніми суперечностями, що склалися історично. Побудова ефективної моделі взаємодії держави і Церкви є необхідним складником формування правового суспільства в Україні, котре, як зазначає Сергій Максимов, є альтернативою як деспотизму, так й анархії [1, с. 30]. Отже, аналіз правових норм, які визначають форму відповідної моделі, та вивчення тих аспектів їх реалізації, які впливають на її зміст, є актуальним науковим завданням, що має велике практичне значення для консолідації української нації. Ураховуючи, що протягом тися-

чорічної історії найвпливовішою релігією на українських територіях було християнство, яке залишається найпоширенішою релігією в Україні й зараз (80% опитаних зазначають, що належать до християнства [2]), дослідження відносин державної влади і християнських Церков являє собою найбільший інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співвідношення та взаємодії влади і віри, права й релігії є центральними у філософії права. Їм присвячені праці видатних філософів Середньовіччя та Нового часу. Сучасні доробки представлені в працях багатьох західних, російських і вітчизняних вчених. Ш. Айзенштадт аналізує ставлення держави до релігії та, відповідно, розрізняє три види політичних режимів. У роботі Н. Девіса знаходимо історичну ретроспективу означеного питання. Цікаві розвідки щодо впливу державного регулювання на ефективність релігійної участі проведені Е. Гіллом, Б. Грімом, Р. Фінке, Р. Старком. Х. Казанова досліджує проблеми секуляризації в контексті європейської інтеграції. Дж. Кужніцькі та Ф. Хамбургер вивчають загальну проблематику розділення Церкви і держави. На особливу увагу заслугове компаративістський аналіз правових аспектів відносин держави і релігії А. Нювенхюса. Критерії світськості держави представлені в роботі І. Понкіна. Д. Сміт характеризує секуляризаційні тенденції в сучасному світі. Взаємовідношення християнства і держави розкриває У. Темпл. Проблеми державно-релігійної взаємодії вивчають українські вчені: А. Васьків, М. Кардош, Е. Кардош. Специфіку такої взаємодії в Україні розкривають А. Колодний, М. Корюшко, І. Курас, М. Рибачук, П. Фещенко. Аналіз світового досвіду подає А. Мучник. Утім, незважаючи на численні дослідження, об'єктом яких є державно-релігійні відносини, питання пошуку оптимальної моделі правового регулювання цих відносин залишається відкритим.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати базові моделі взаємодії державних інститутів з Церквою, що склалися історично в різних частинах християнського світу, проаналізувати проблеми правового регулювання державно-релігійних відносин в Україні та на цій основі запропонувати таку їх модель, яка б ефективно сприяла консолідації української нації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини в тандемі влада – віра є діалектичними. Відтак у процесі історичного розвитку вони утворюють різноманітні соціальні моделі, функціонування яких регулюється відповідними правовими нормами. При цьому, на думку Арно Нювенхюса, проблема відносин між державою та релігією розпадається на три виміри: місце релігії в державній сфері, роль уряду в релігійній сфері, а також взаємодія держави та релігії в проміжних сферах [3]. Правові аспекти цих вимірів і є предметом дослідження.

Від появи перших держав влада освячувалася Божественним походженням. Єгипетські фараони вважалися синами Бога та виконували функції верховних жерців. Аналогічне став-

лення до правителів склалося й у стародавніх азійських державах. У Європі, де подібний культ правителя довго не приживався, прецедент створив Олександр Македонський. Підкоривши величезні простори й надивившись пишних єгипетських та азійських церемоніаль, він сам оголосив себе богом і зажадав від своїх наближених відповідних почесностей. Поступово злиття влади з релігією відбувалося й у Римі. Римські патриції, як і грецькі герої, любили хвалитися, що ведуть свій рід від того чи іншого бога. Зокрема, Юлії шанували за прародительку Венеру. Але в імперську епоху почалося обожнювання не тільки предків, а й живих людей. Навколо фігури правителя став складатися цілий культ шанування. Першою людиною, яку за життя сенат проголосив державним богом Риму, став Юлій Цезар. Відтоді ж римські імператори «приватизували» пост великого понтифіка (жерця). Таким чином, із I століття вища світська й духовна влада в Римі стали нероздільними. Але християнство радикально змінило колишні традиції шанування монарха.

Християнська парадигма розділення Божественної та державної влади сходять до відомої фрази Христа: «Кесарю кесарево, а Богові Боже» (Мтф. 22:21). Протягом двох тисячоліть ця фраза широко використовувалася для обґрунтування відносин між церковною і світською владою. Вона стала предметом численних інтерпретацій і припущень, у яких саме ситуаціях християнин має визнавати земну владу. Для розвитку концепції часто використовувались посилення на рядки апостола Павла: «Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади не від Бога; існуючі ж влади від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові. А хто противиться, самі візьмуть осуд на себе. Бо володарі страшні не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї, бо [начальник] є Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зле, то бійся, бо він недаремно носить меч: він Божий слуга, месник у гніві злочинцеві! Тому треба коритися не тільки з [страху] покарання, але і по совісті» (Рим. 13: 1–7). Ця теза здебільшого тлумачилася в тому сенсі, що християни зобов'язані коритися всім земним володарям, оскільки вони поставлені Богом і непокоря їм прирівнюється до непокори Богу. Не дарма християнські монархи величали себе намісниками Бога. Але важливо підкреслити, що у словах апостола чітко простежується зв'язок між необхідністю покори із служінням володаря добру, тобто з добродетельністю влади. І тут закладена певна колізія у стосунках між владою і врою, яка має моральний характер і визначає зміст політики держави щодо релігії.

Інституційно-нормативний вимір відносин влади і християнської релігії пов'язаний із визначенням місця держави і Церкви в суспільній ієрархії. Як організаційно-політичне утворення християнський світ фактично постає з 20-х років IV століття, коли імператор Костянтин своїм едиктом про віротерпимість фактично підтримав християнство по всій Римській імперії, а на смертному одрі

вже і сам був похрещений. Але парадокс історії полягає в тому, що саме Костянтин – перший християнський імператор, якому до того ж вдалося хоча б й тимчасово об'єднати державу, переніс її столицю з Риму до Константинополя й тим самим запустив механізм розколу єдиних політичних і релігійних інституцій. Із цих пір починають формуватися дві різні моделі у взаємовідносинах держави і Церкви.

Східнохристиянські моделі

У Візантії втілена в життя модель соборності. Найважливіші релігійні питання вирішувалися на Вселенських Соборах, які скликалися імператором, починаючи з Костянтина. «Візантійська цивілізація, як вона установилася у IX ст., мала деякі специфічні риси, яких не було ані у сучасних державах Заходу, ані у Римській імперії минулого, – підкреслює в цьому зв'язку Норман Девіс. – Держава і Церква у Візантії були злиті у певне невидиме ціле. Божественна влада у Візантії покоїлася на двох стовпах: світській владі імператора (автократора) та церковній владі патріарха. Імперія захищала православну Церкву, а Церква вихваляла Імперію» [4, с. 182]. Після падіння Константинополя в 1453 році ця модель успадкувала Москва. Баланс впливу між російськими царями та патріархами зберігався до 1700 року, коли Петро I скасував Патріаршество як інститут. Заснувавши в 1721 році Священний Синод, перший імператор Росії зробив православну Церкву насправді державною, тобто однією з державних установ, підпорядкованих самодержцю. Ця етатистська модель функціонувала до більшовицького перевороту 1917 року.

Уважаючи себе продовжувачами справи європейських революціонерів, більшовики почали проводити політику агресивного секуляризму, яка фактично перетворилася на боротьбу із Церквою (антиклерикалізм) під прапором войовничого атеїзму. 23 січня (ст. ст.) 1918 року опублікований затвердженням 20 січня РНК РРФСР Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», яким Церква була відокремлена від держави й від державної школи, позбавлена прав юридичної особи і власності; релігія проголошувалась виключно приватною справою громадян. На перший погляд цей акт відповідав демократичним нормам правової держави. Але комуністична влада відкрито проголосувала своїм завданням сприяти «відмиранню релігійних забобонів». До 1939 року церковна структура по всій країні була практично знищена; єпархії як адміністративні одиниці фактично зникли, велика частина духовенства винищена фізично або перебувала в таборах. Утім проведений у Радянському Союзі тоталітарний експеримент побудови моделі суспільства, вільного від релігії, в ході якого ідейну суперечку між атеїзмом і релігійною вірою держава, керована КПРС, намагалася вирішити за допомогою політичних засобів, закінчився повним крахом.

Після розпаду СРСР починається відродження соборної моделі, яка водночас набуває транснаціонального характеру, чимось схожого на універсалізм католицької Церкви,

але позбавленого ватиканського папоцентризму. Православні Церкви, знаходячись у різних країнах, функціонують у дуже відмінних державно-правових, суспільно-політичних і конфесійно-культурних умовах. Навіть за наявності суттєвих внутрішніх розбіжностей вони своєю діяльністю демонструють життєздатність соборної моделі, принципом якої можна вважати гасло: «Єдність – у багатоманітності».

Західнохристиянські моделі

На Заході, де Римська імперія зруйнована ще в 476 році, християнство переживало тривалий занепад, але завдяки низці обставин, які загалом сприятливо склалися для єпископів Риму, католицтво почало своє відродження. Вінцем союзу римських Пап з європейськими володарями стала імперія Карла Великого, хоча вона й проіснувала лише 100 років. У подальшому понтифіки доклали багато зусиль, щоб створити новий порядок, заснований на єдиному авторитеті латинської Церкви. Як указує Френк Оаклі, протягом століть римсько-католицька Церква розробила досить складну теологію і складну організаційну структуру на чолі з папством – найстарішу з наявних абсолютних монархій у світі [5]. За такої моделі європейській світській владі мали бути лише інструментом папства. При цьому католицька Церква спиралася на слова Спасителя: «Ти – Петро (грецькою – камінь), і на цьому камінні Я створю Церкву Мою» (Мтф. 16:18), намагаючись зробити їх підставою для логічного обґрунтування абсолютної влади єпископів Риму «зв'язувати й вирішувати». Але в часи поступового переходу Західної Європи від феодальної роздробленості Середніх віків до абсолютизму державні лідери все більш нетерпляче ставилися до папської опіки.

Нова модель з'явилася в результаті третього розколу християнства. 31 жовтня 1517 року Мартін Лютер опублікував свої дев'яносто п'ять тез, які закликали до радикальних релігійних реформ і каталізували протестантську Реформацію. На думку М. Лютера, віра є вільною справою Святого Духа й тому не може бути примусовою щодо людини. Зробивши посилені акцент на свободі совісті, Реформація призвела до драматичних соціальних і політичних наслідків. Як наголошує Джон Уайт, Реформація не тільки заклала основи релігійних прав людини, а й створила платформу для більш широких концепцій індивідуальної свободи, які сформували політичний розвиток Заходу [6, р. 257]. Утім варто наголосити, що безпосередньо Реформація на початку мала наслідком лише руйнування релігійної монополії Ватикану в Західній Європі, бо у Вестфальському договорі 1648 року, який ознаменував закінчення тридцятирічної війни, закріплено принцип «чия влада – того й віра». Тобто про свободу совісті особистості ще не йшлося, бо вибір віри все ж таки залишався залежним від влади. Водночас глава держави, обираючи віру для себе і підданих, не створював окремої Церкви. І тут важливо зробити особливий наголос на тому, що принцип «чия влада – того й віра» не означає «чия влада – того й Церква». Тобто

держава і Церква постають як рівновіддалені суб'єкти. Це і стало відправним пунктом секуляризму. Серед усіх протестантських Церков, які народилися в лоні Реформації (лютеранська, англіканська, кальвіністські та вільні, або анабаптистські), тільки англіканська Церква стала державною, бо її очолив особисто авторитарний король Генріх VIII.

Хоча Реформація й не народила свободу віросповідання в її сучасному розумінні, можна сказати, що вона стала каталізатором генези цього принципу. А його подальше становлення пов'язане з Великою французькою революцією і становленням незалежності США. При цьому, всупереч усталеному погляду, цей розвиток відбувався зовсім не тотожними шляхами. У статті 10 Декларації прав людини і громадянина 1789 року прописано, що ніхто не може зазнавати утисків через вираження своїх поглядів, навіть релігійних, якщо їх вираження не порушує громадського порядку, встановленого законом [7]. Як бачимо, французи тут зробили акцент на гарантіях прав людини.

А в статті 3 американського Біля про права 1791 року йдеться про те, що Конгрес не приймає жодного закону про встановлення релігії або про заборону її вільного здійснення; або скорочення свободи слова чи преси; або права народу мирно збиратись і подавати петицію уряду щодо виправлення скарг [8]. Тобто для американців домінантою є законодавче закріплення зобов'язань держави щодо забезпечення свобод громадян.

Різниця в пріоритетах зумовлена тим, що у Франції свобода совісті виборювалася в боротьбі не тільки з королівським абсолютизмом, а й із пануванням католицького духовенства, тоді як у Сполучених Штатах перші переселенці-пуритани створювали державу за власними переконаннями, можна сказати, «з нуля». Ці нюанси проявилися в подальшому становленні моделей відносин між державою і релігією. Французьку модель, яка набула розвитку в Західній Європі, можна назвати антиклерикальною, а американську – секулярною.

Як ми вже показали на прикладі ЄСРР, антиклерикальна модель рано чи пізно вироджується в агресивний атеїзм, який підриває духовні основи суспільства. Метастази цього руйнівного процесу проявляються в багатьох країнах ЄС, що спричиняє ціннісну кризу Союзу. «Процес європейської інтеграції, що почався після століть кривавих конфліктів, прийнятий багатьма з надією, як запорука миру і безпеки, – йдеться у спільній заяві Папи Римського Франциска I та Святійшого Патріарха Кирила. – Водночас ми застерігаємо проти такої інтеграції, яка не поважає релігійну ідентичність. Зокрема, ми бачимо, що перетворення деяких країн у секуляризовані суспільства, чужі до всякої пам'яті про Бога і Його правди, тягне за собою серйозну небезпеку для релігійної свободи. Ми стурбовані нинішнім обмеженням прав християн, не кажучи вже про їхню дискримінацію, коли деякі політичні сили, керуючись ідеологією секуляризму, який настільки часто стає агресивним, прагнуть витіснити їх на узбіччя

суспільного життя» [9]. Зазначимо, що під терміном «секуляризм» треба розуміти саме антиклерикалізм, бо свобода релігії – це не одне й те саме, що й свобода від релігії.

Тому насправді секулярною, тобто такою, що забезпечує свободу совісті, варто вважати модель, яка розвивається в США, де Церкви відіграють важливу роль у розвитку громадянського суспільства, подоланні багатьох соціальних проблем і державотворенні. Дослідження, проведені американськими фахівцями Ентоні Гіллом [10], Браєном Грімом, Роджером Фінке [11], Родні Старком [12], довели, що вільний релігійний ринок посилює плюралізм, який, у свою чергу, сприяє релігійній участі, бо коли держава, з одного боку, не підтримує офіційну релігію, а з іншого – і не обмежує релігійні можливості, загальний рівень публічних релігійних зобов'язань буде високим. Отже, ця модель найефективніше сприяє як усебічному забезпеченню свободи віросповідання, так і дотриманню моральних аспектів у процесі законотворчості.

Саме в такому контексті принцип свободи совісті набув універсального нормативно-правового закріплення в Загальній декларації прав людини (далі – ЗДПЛ), яка прийнята ООН у грудні 1948 року. У статті 18 цього фундаментального міжнародно-правового акта проголошується: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії; це право включає свободу змінити свою релігію або переконання та свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком у вченні, богослужінні та виконанні релігійних і ритуальних порядків» [13].

Базові положення ЗДПЛ розвинені в статті 9 прийнятої в 1950 році Радою Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Але якщо частина 1 цієї статті практично повністю повторює аналогічну статтю ЗДПЛ, то в частині 2 проголошено, що свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [14]. Така акцентуація на захисті свободи від авторитарних зазіхань є характерною рисою секулярної моделі.

Проблеми правового регулювання свободи віросповідання в Україні

Звернемо увагу, що означена Конвенція набула чинності для нашої держави 11 вересня 1997 року, але її положення майже буквально відображені в Конституції України, прийнятій ще 28 червня 1996 року. Стаття 35 проголошує: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні орга-

нізації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [15]. Крім того, право на свободу совісті та віросповідання захищається статті 11, 24, 35 і 37 Конституції України. Зокрема, стаття 11 гарантує державне сприяння розвитку «релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». Стаття 24 гарантує рівність громадян перед законом та в правах і свободах, не дозволяє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками релігійних та інших переконань. Стаття 37 забороняє утворення й діяльність політичних партій і громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на розпалювання релігійної ворожнечі. Окрема стаття 64 стосується встановлення відступів від прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану [15]. Можемо констатувати, що Конституція України чітко зорієнтована на розвиток секулярної моделі взаємовідносин між державою та релігією.

Але така модель передбачає, що, відмежовуючи релігію від держави на законодавчому рівні, держава не залишає своїх обов'язків щодо гарантування свободи совісті на практиці. Це, зокрема, впливає зі статті 3 Конституції України, у якій зазначається: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [15]. Конкретніше ці обов'язки прописані в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації». Але події, які розгортаються в Україні довкола діяльності Української Православної Церкви, показують, що положення чинного законодавства відверто нехтуються. Радикально налаштовані представники організацій, афілійованих з УПЦ (КП) і УГПЦ, захоплюють і оскверняють православні храми, ображають духовенство й парафіян. І це є кричущим порушенням статті 5 означеного вище Закону, яка чітко регламентує, що релігійна організація не повинна втручатися в діяльність інших релігійних організацій, у будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань [16].

Але ще більш тривожною є позиція фактичного самоусунення правоохоронних органів від притягнення винних до відповідальності. Суди за цими справами або зтягуються до нескінченності, або ж учасників протизаконних шабашів випускають на поруки депутатів, котрі власно їх і організували. Тоді як уже згадана стаття 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» декларує, що держава захищає права й законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань і їхніми релігійними організаціями; бере до відома й поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству [16].

З іншого боку, спостерігаємо спроби протизаконного втручання деяких представників законодавчого і правоохоронних органів у діяльність Української Православної Церкви. Так, прямо суперечить вимогам статті 35 Конституції України і статті 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» звернення депутатів Верховної Ради А. Ілленко, М. Головки, О. Осуховського, Ю. Левченко, О. Марченко, А. Білецького, О. Петренка та О. Корчинської з вимогою до РНБО втрутитись у діяльність, майнові права й навіть назву УПЦ [17]. Викликає сумнів і правомірність рішення Генеральної прокуратури України щодо порушення кримінальної справи стосовно окремих представників Запорізької єпархії Української Православної Церкви за підозрою в дискримінації осіб, які не проходили обряд хрещення в УПЦ. При цьому УПЦ ставиться в провину відмова надавати релігійні послуги представникам інших релігійних конфесій [18]. Чинovníки, вочевидь, геть не розуміють, що церковні таїнства – це не послуги, на кшталт побутових, медичних чи освітніх. Але, не будучи посвячені в еклезіологічний бік справи, вони мали б звернутися до статті 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка вказує, що релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати й поширювати віру, діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури [16].

Отже, незважаючи на те що українське законодавство у сфері захисту релігійних прав уважається одним із найкращих у Східній Європі та на пострадянському просторі [19], держава насправді не забезпечує надійного захисту прав віруючих. Це пояснюється тим, що застосування норм Конституції та законів, які регулюють діяльність релігійних організацій, визначається змінними, котрі впливають із політичних інтересів державних чиновників.

Отже, егоїстичні інтереси та безвідповідальні вчинки окремих політико-релігійних угруповань підривають взаємодію української держави і Церкви на шляху до суспільної злагоди, миру і процвітання країни. Тому нагальним завданням у створенні ефективної моделі такої взаємодії є наповнення чинного законодавчого каркасу, який загалом відповідає стандартам правової держави, тим моральним вмістом, який відповідає тисячорічній духовній традиції народу та сприяє згуртуванню української нації. І цей вміст несе в собі православна соборність.

Висновки з проведеного дослідження. Історичні причини обумовили два основні напрями розвитку взаємовідносин держави і Церкви: східнохристиянський і західнохристиянський. У першому напрямі послідовно розвинулись такі моделі, як православно-соборна, етатистська й тоталітарно-атеїстична. У другому напрямі римо-католицькою Церквою сформована модель теократичного універсалізму та як контраверсії до неї антиклерикальна й секулярна моделі, катализатором генези яких став протестантизм. На нашу думку, в Україні найбільшу ефективність взаємовідносин між державною владою

та релігією здатна забезпечити модель, яка б поєднувала західну секулярність за формою і традиційну православну соборність за вмістом. Для цього поряд з удосконаленням законодавчої бази головні зусилля треба зосередити на деполітизації її застосування у правоохоронній практиці та наповненні юридичного каркасу моральним вмістом, що є нагальним завданням для формування правового суспільства в Україні. Подальші розвідки в цьому напрямі пов'язані з більш детальним аналізом законодавчої бази принципу свободи совісті в європейських державах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Максимов С.І. Верховенство права: світоглядно-методологічні засади. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Філософія» / редкол.: А.П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2016. № 4(31). С. 27–36.
2. Релігійна самоідентичність і молитва в Україні. Київський міжнародний інститут соціології. 18.07.2016. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=638&page=1> (дата звернення: 23.02.2018).
3. Nieuwenhuis A. J. State and religion, a multidimensional relationship: Some comparative law remarks. *International Journal of Constitutional Law*. 2012. Vol. 10. Issue 1. P. 153–174. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mos001> (Last accessed: 25.02.2018).
4. Норман Д. История Европы. Москва: Хранитель, 2006. 944 с.
5. Oakley F., Cunningham L., Pelikan J. Roman Catholicism. *Enciclopedia Britannica*. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/507284/Roman-Catholicism> (Last accessed: 25.02.2018).
6. Witte J. Law, Religion, and Human Rights: A Historical Protestant Perspective. *The Journal of Religious Ethics*. 1998. Vol. 26. No. 2. P. 257–262. URL: https://www.jstor.org/stable/40008658?seq=1#page_scan_tab_contents (Last accessed: 26.02.2018).
7. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789 Site officiel du Ministère de la Justice de France. URL: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> (dernier accès: 26.02.2018).
8. The Bill of Rights: A Transcription on December 15, 1791 National Archives. America's Founding Documents. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript> (Last accessed: 26.02.2018).
9. Совместное заявление Папы Римского Франциска и Святейшего Патриарха Кирилла 13 февраля 2016 г. Официальный сайт Русской Православной Церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4372074.html> (дата звернення: 25.02.2018).
10. Gill A. The Political Origins of Religious Liberty. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*. 2005. Vol. 1. Article 1. URL: http://www.religjournal.com/articles/article_view.php?id=1 (Last accessed: 27.02.2018).
11. Grim B.J., Roger R. International Religion Indexes: Government Regulation, Government Favoritism, and Social Regulation of Religion. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*. 2006. Vol. 2. Article 1. URL: http://www.religjournal.com/articles/article_view.php?id=13 (Last accessed: 27.02.2018).
12. Stark R. Religious Competition and Roman Piety. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*. 2006. Vol. 2. Article 6. URL: (Last accessed: 27.02.2018). Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 28.02.2018).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/tu/995_004 (дата звернення: 28.02.2018).
15. Конституція України від 30.09.2016. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.02.2018).
16. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.991 р. № 988-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 28.02.2018).
17. РНБО може розглянути питання діяльності УПЦ Московського патріархату. *Експрес*. 2018. 20 січ. URL: <http://expres.ua/news/2018/01/20/281175-rnbo-rozglyanuty-rytannya-diyalnosti-ucp-moskovskogo-patriarhatu> (дата звернення: 28.02.2018).
18. ГПУ порушила кримінальну справу проти представників Запорізької єпархії УПЦ. УНІАН. 2018. 12 січ. URL: <https://religions.unian.net/state/2341842-gpu-vozbudil-ugolovnoe-delo-protiv-predstaviteley-zaporozhskoy-eparhii-upts.html> (дата звернення: 28.02.2018).
19. Report: Honouring of obligations and commitments by Ukraine. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe. Doc. 10676. 19.09.2005. Official site of PACE. URL: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=http://assembly.coe.int/documents/WorkingDocs/doc05/EDOC10676.htm> (Last accessed: 25.02.2018).